

אגדת הַהַיּוֹם

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד, סביב הדף היומי >> כז סיון—ג תמוז >> בבא קמא לג-לט

ממונם של אומות העולם

ביאור

רקע: לפי המשנה, שור של גוי שנגח שור של ישראל—חייב נזק שלם, אך שור של ישראל שנגח שור של גוי פטור. הגמרא מקשה: אם הפסוק מדבר דווקא על שור של ישראל ("רעהו"), בכל מקרה של נגיחה בין שור של ישראל לשור של גוי צריך להיות פטור! ואם הפסוק מדבר גם על שור של גוי, בכל מקרה צריך להיות חייב! רבי אבהו משיב בדרשת פסוק: הקב"ה ראה שהגויים אינם קיימים מצוות בני נח, והתיר את ממונם לישראל. רבי יוחנן משיב בדרשת פסוק אחר: במעמד הר סיני הותר ממון הנכרים לישראל (כמובן רק במקרים כאלה, על פי דין, ולא על ידי גזל). (בהמשך הובאו דרשות עם תגובות אחרות לאי-קיום מצוות בני נח.)

שנו חכמים: מלכות רומי שלחה שליחים ללמוד תורה, ובסיום הלימוד הם אמרו שהכל אמת, חוץ מאותה סתירה בין שור של ישראל שנגח שור של גוי למקרה ההפוך. ואיננו מספרים את הדין הזה למלכות. אמר רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן: הקב"ה דואג לשכר לכל בריה, אפילו על דיבור. בת לוט הבכורה קראה לבנה "מואב", ובזה פרסמה שהבן נולד מאביה, לכן נאסר על ישראל רק להילחם בהם אבל מותר לגבות מהם מיסים וכדומה; הצעירה לא פרסמה שהבן נולד מאביה, ולכן לישראל נאסר להתגרות בהם לגמרי.

הכוונה ללימוד עצמי

שאלות

כיצד הדרשות מסבירות את הדין התמוה? למה אי-קיום מצוות בני נח, או מתן תורה, הם סיבות להעברת ממון מנכרים לישראל?

המלצות ללימוד

כדאי לעקוב אחרי כל הסוגיה (מה שהובא כאן, ואפשר גם להסתכל בגמרא בסוגיה המלאה), לברר אם יש לה מהלך, מה היחס בין חלקיה.

אגדה אחת בשבוע: בבא קמא לו א-ב

שור של ישראל שנגח שור של כנעני - פטור. אמרי: ממה נפשך? אי רעהו דוקא, דכנעני כי נגח דישראל נמי ליפטור! ואי רעהו לאו דוקא, אפילו דישראל כי נגח דכנעני נחייב! אמר רבי אבהו, אמר קרא: עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים, ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח, כיון שלא קיימו, עמד והתיר ממונן לישראל. רבי יוחנן אמר, מהכא: הופיע מהר פארן, מפארן הופיע ממונם לישראל...

(אמר רב מתנה: עמד וימודד ארץ ראה וכו' - מה ראה? ראה שבע מצות שנצטוו עליהן בני נח ולא קיימום, עמד והגלה אותם מעל אדמתם... אמר רב יוסף: עמד וימודד ארץ ראה וכו' - מה ראה? ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום, עמד והתירן להם... אם כן, מצינו חוטא נשכר! אמר מר בריה דרבנא: לומר, שאפילו מקיימין אותן - אין מקבלין עליהן שכר. ולא? והתניא, רבי מאיר אומר... אפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול! אמרי: אין מקבלים עליהן שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה)

תנו רבנן: וכבר שלחה מלכות רומי שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל למדונו תורתכם, קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתן, אמרו להם: דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא, חוץ מדבר זה שאתם אומרים: שור של ישראל שנגח שור של כנעני - פטור, של כנעני שנגח שור של ישראל, בין תם בין מועד - משלם נזק שלם, ממ"נ? אי רעהו דוקא, אפילו דכנעני כי נגח דישראל ליפטור! ואי רעהו לאו דוקא, אפילו דישראל כי נגח דכנעני לחייב! ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות.

...אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה, דאילו בכירה דקאמרה מואב, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, מלחמה הוא דלא, הא אנגריא עביד בהו; צעירה דקאמרה בן עמי, א"ל הקדוש ברוך הוא למשה: וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל, דאפילו אנגריא לא תעביד בהו.

התמודדות עם הסוד: לתת אמון, לדאוג לאיזון

השאלה בסוגיה

מניע חיובי, חשבון

מדויק

מכשונות האגדה

הרב יהודה זולדן, "אמהותן של עמון ומואב", הדין השבועי של אוניברסיטת בר אילן, וירא תש"ע

דרשות בחז"ל מלמדות שמעשי בנות לוט חיוביים (אף שביאה של אב על בנותיו היא דבר שלילי), למרות שעשו זאת בערמה. הן שיכרו אותו ביין, ועל ידי זה הצליחו לבצע את זממן. כגון (שכל טוב) [בובר] בראשית יט לא):

"ואיש אין בארץ לבא עלינו - כסבורין היו שנתכלה העולם כבודר המבול, ולשם שמים עשו. ואע"פ שנשתיירה צוער היא עם מצער, ושמא לא יהא לנו ממנה תובעין." הן חוששות שלא תהיה המשכיות למשפחתן, ועל כן הן מבקשות להרות מאביהן על אף השלילה שבדבר...

חשבון מדויק על כל מעשה. מי שפרסמה בביור שהבן נולד מאביה - "מואב", הותר להציק להם, אך הצעירה שהצניעה את המעשה ורק רמזה לו בלשון נקייה "בן עמי" - עמון, אף להציק להם היה אסור. אבל הבכירה שיזמה את המהלך זכתה שממנה היו ארבעה דורות עד שיצא מלך בישראל מזרעה: עובד, ישי, דוד, שלמה. אך מזרעה של הצעירה יצא מלך מישראל רק אחר כך - רחבעם בן שלמה ונעמה העמונית.

המאמר המלא - בצ"א אגדה היום בפייסבוק

אגדות חז"ל דומות לפעמים לים - מים עמוקים, אבל יש מציל. דברי חז"ל מעלים תהיות, וקשה למצוא להן תשובות בגלל עומקם של דברים, אבל לעיתים חז"ל עצמם מספקים לנו דרכי התמודדות וכיוונים לפתרון. נדמה שזה קורה גם בסוגיה שלנו.

קשה להתעלם מהסתירה במשנה, חוסר הסימטריה בין שור של ישראל שנגח שור של גוי ובין המקרה ההפוך. במצבים של התנגשות, היהודי בעל השור יכול רק להרוויח, והגוי בעל השור יכול רק להפסיד. גם אם ננסה להתעלם ולא נהיה מוטרדים מהסתירה, הניסיון הזה כנראה לא יהיה נכון, כיוון שהגמרא עצמה מתקשה להבין את הדין. הגמרא נותנת שתי תשובות (המובאות מפי אמוראים שונים, אך בהמשך מובאת ברייתא שמציגה את שתי הדעות שלא כמחלוקת), אבל גם אותן קשה להבין. הסתירה הלוגית במשנה נפתרה, אבל מה ההיגיון? והיכן הצדק? האמנם הנכרי מפסיד בדין רק בגלל היותו נכרי?

במהלך הסוגיה אפשר למצוא לפחות שני כיוונים להתמודדות עם קושיה זו. הראשון אינו מספק תשובה - זהו הסיפור על הרומאים שהסתדרו עם כל התורה, הכל נראה בעיניהם הגיוני וצודק, אבל עם הדין שבו אנו עסוקים הם לא היו מוכנים להשלים. הם לא קיבלו הסבר, ויותר מזה: מתברר שאין הסבר שיכול לספק את הרומאים. על הדין הזה לא מספרים להם. כנראה לא מפני שאין לו טעם, אלא מפני שהרומאים לא יבינו אותו, ואולי גם אנחנו (לפחות רובנו, למעט תלמידי חכמים גדולים שאולי עומקים אלה גלויים להם). זהו כיוון ראשון להתמודדות: הבנה שמדובר בסוד פנימי של התורה.

הכיוון הראשון עשוי להותיר ספק: מי אמר שעומד מאחורי הדין סוד עמוק, ולא ניסיון להרוויח על חשבון הגויים? כאן בא הכיוון השני - אגדה מאזנת. מול מה שיכול להצטייר כקיפוח האחר, עומדת האמירה הנחרצת שהקב"ה אינו מקפח שכר של אף בריה, ללא הבדלי גזע. מי שדאג לשכרה של בת לוט, עד כדי הגנה על כל העם העמוני, הוא ידאג שכל אדם בעולם יקבל מה שמגיע לו (עוד אמירה בסוגיה בכיוון זה: דברי רבי מאיר, שגוי העוסק בתורה מקבל שכר ככהן גדול).

שורת הדין הדייקנית של התורה, המשתקפת לאורך מסכת בבא קמא, אינה מתעלמת מההבדל בין ישראל לאומות העולם. בין אם האומות אשמות בו, באי-שמירה על מצוות בני נח, ובין אם מתן תורה לישראל בלבד הטביע בעולם את הפער הזה. מכל מקום, גם ההתייחסות לפער נעשית על פי דין - "עמד וימודד ארץ" - מתוך הצדק האלוקי המדויק והעמוק.

ולפחות לפי האפשרות הראשונה, עלינו לשאוף למצב שבו העולם כולו יקיים את דבר ה', כל אחד כפי שצטווה. אז, כשכולם יטו שכם אחד לעבוד א-ל אחד, יהיה גם משפטם אחד.